

ÇATIŞMADAN UZLAŞIYA

BÖLÜNmüş TOPLUMLARDA
ANAYASAL BİRLİKTELİK VE DEMOKRASİ

Salim ORHAN

Ankara, 2025

Siyasal Kitabevi

Bu kitabın yayın hakkı SİYASAL KİTABEVİ'ne aittir. Yayınevinin ve yayıncısının yazılı izni alınmaksızın kısmen veya tamamen alıntı yapılamaz, hiçbir şekilde kopyalanamaz, çoğaltılamaz ve yayınlanamaz.

ÇATIŞMADAN UZLAŞIYA

Bölnmüř Toplumlarda Anayasal Birliktelik ve Demokrasi

Yazar: Salim Orhan

Kapak Tasarımı - Sayfa Düzeni: Şeyma Çetin

©Siyasal Kitabevi Tüm Hakları Saklıdır.

1. Baskı: Mart 2025, Ankara

ISBN No: 978-625-6586-36-9

Siyasal Kitabevi-Ünal Sevindik

Yayıncı Sertifika No: 14016

Şehit Adem Yavuz Sok. Hitit Apt. 14/1

Kızılay-Ankara

Tel: 0(312) 419 97 81 pbx

Faks: 0(312) 419 16 11

e-posta: info@siyasalkitap.com

http://www.siyasalkitap.com

Baskı:

Sayfa Basım Sanayi Tic. Ltd. Şti.

Tevfik İleri Mah. Emek Cd. Polat Sk.

No:2 Pursaklar/ANKARA

Sertifika No: 77079

Dağıtım:

Siyasal Kitabevi

Şehit Adem Yavuz Sok. Hitit Apt. 14/1

Kızılay-Ankara

Tel: 0(312) 419 97 81 pbx

Faks: 0(312) 419 16 11

e-posta: info@siyasalkitap.com

http://www.siyasalkitap.com

ÇATIŞMADAN UZLAŞIYA

BÖLÜNmüş TOPLUMLARDA
ANAYASAL BİRLİKTELİK VE DEMOKRASİ

Salim ORHAN

Siyasal Kitabevi

Salim Orhan, 1984'te Karayazı'da doğdu. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nden mezun oldu. Dil politikaları ve dil hakları konusunda yazdığı tez ile 2012'de yüksek lisansını, bölünmüş toplumların anayasal uzlaşısına yönelik yazdığı tez ile de 2018'de doktorasını Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı'nda tamamladı. 2015-2016'de Belfast Queen's Üniversitesi'nde misafir araştırmacı olarak bir yıl süreyle bulunup bölünmüş toplumlar ve çatışma yönetimi üzerine araştırmalar yaptı. 2022-2023'te ise, doktora sonrası araştırmacı olarak Kanada Queen's Üniversitesi'nde bir yıl süreyle araştırmalarda bulundu. İnsan hakları, azınlık hakları, devlet teorisi, bölünmüş toplumlarda anayasal uzlaşısı ve çatışma çözümü, federalizm, çokuluslu federalizm konularında çalışmaya ve yazmaya devam etmektedir. Halen Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde öğretim üyesi olarak çalışmaktadır.

Şeyma'ya, Zeynep Naz'a ve Narin'e...

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	13
GİRİŞ.....	17

BİRİNCİ BÖLÜM

BÖLÜNMÜŞ TOPLUMLAR İLE İLGİLİ TEMEL KAVRAMLAR

I. Bölünmüş Toplamlar.....	26
II. Etnik - Ulusal Kimlik Temelli Çatışmalar	30
1. Etnik ve Etnisite.....	31
2. Ulus ve Ulusçuluk.....	35
3. Etnik ve Ulusal Çatışma Nedenleri	41
III. Tartışmalı Bir Kavram Olarak Etnik Çatışma Yönetimi	46
IV. Bir Çatışma Yönetimi Olarak Bölünmüş Toplumlarda Anayasal Düzenlemeler ve Anayasa Yapımı.....	52

İKİNCİ BÖLÜM

ETNİK VE ULUSAL ÇEŞİTLİLİĞE VE ÇATIŞMALARA YÖNELİK YAKLAŞIMLAR VE STRATEJİLER

I. Meşruiyeti Olmayan ve/veya Rasyonel Elverişlilik Göstermeyen Yaklaşım ve Stratejiler	62
1. Soykırım	62
2. Zora Dayalı Kitlesele Nüfus Transferleri	66
3. Asimilasyon	68
4. Hegemonik Kontrol	73
5. Ayrılma ve/veya Bölünme	76
6. Tahkim (Üçüncü Taraf Müdahalesi).....	83

II. Demokratik Devletler Tarafından Yaygın Kabul Gören Yaklaşım ve Stratejiler	85
1. Bütünleştirme Yaklaşımı: Kamusal Tek Kimliklilik	86
A. Bütünleştirme Yaklaşımının Çeşitleri	90
a. Cumhuriyetçi Bütünleştirmecilik	90
b. Sosyalist Bütünleştirmecilik	92
c. Liberal Bütünleştirmecilik	94
B. Bütünleştirme Yaklaşımının Argümanları: Klasik Anayasacılık İlkeleri	96
a. Kuvvetler Ayrılığı	98
b. İktidar Yarışı/Rekabeti	99
c. Haklar Bildirgesi (İnsan Hakları Beyannamesi)	101
C. Bütünleştirme Politikalarının Uygulanabilirliği	103
2. Uzlaştırma/Güç Paylaşım Yaklaşımı: Kamusal Çok Kimliklilik	105
A. Çokkültürcülük	112
B. Bölgesel Çoğulculuk: Federalizm ve/veya Bölgesel Özerklik	115
C. Merkezcilik (Centripetalism)	124
D. Ortaklıkçılık (Consociationalism)	134

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BÖLÜNMÜŞ TOPLUMLARDA ANAYASAL BİR UZLAŞTIRMA YAKLAŞIMI VE STRATEJİSİ OLARAK ORTAKLIKÇILIK

I. Ortaklıkçı Teorinin Gelişimi	139
II. Ortaklıkçılığın Temel İlkeleri/Unsurları	146
1. Büyük Koalisyon ve/veya Yürütmede Güç-Paylaşımı	147
A. Tam Ortaklıkçı Yürütme	151

B. Kesişen Ortaklıkçı Yürütme	152
C. Zayıf Ortaklıkçı Yürütme	153
2. Orantılılık.....	155
3. Grup Özerkliği	159
4. Azınlık Vetosu veya Karşılıklı Veto	167
II. Ortaklıkçılık Çeşitleri	174
1. Korporatif Ortaklıkçılık	176
2. Liberal Ortaklıkçılık.....	181
IV. Kompleks Ortaklıkçılık: Geleneksel Ortaklıkçılığın Ötesi Bir Ortaklıkçı Model...186	
V. Ortaklıkçı Sistemin Kurulmasını ve Sürdürülmesini Etkileyen Faktörler	193
1. Yapı-Odaklı Faktörler	196
2. Aktör-Odaklı Faktörler.....	203
VI. Ortaklıkçılığın Sağlanmasında Dış Aktörler ve Uluslararası Yaklaşım	207
VII. Ortaklıkçılığa Yönelik Eleştiriler ve Ortaklıkçılığın Karşı Argümanları	214
1. Teorik ve Terminolojik Eleştiriler	216
2. Normatif Eleştiriler.....	220
3. Pragmatik Eleştiriler	225

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ORTAKLIKÇILIĞIN BELİRGİN BİR ÖRNEĞİ OLARAK KUZEY İRLANDA: ÇATIŞMADAN BARIŞA UZUN BİR SÜREÇ

I. Kuzey İrlanda Sorununun ve Çözümünün Genel Nitelikleri	233
II. Çatışmanın/Düşmanlığın Tarihsel Kökeni ve Süreci	238
1. Kolonileştirme (Kolonizasyon) Süreci: Düşmanlığın Kolonyal Kökenleri.....	238

2. Birlik Yasası ve İrlanda Ulusçuluğunun Yükselişi.....	243
3. Paskalya Ayaklanması ve İrlanda Bağımsızlık Savaşı.....	247
4. İrlanda Adasının Bölünmesi ve Kuzey İrlanda'nın Ortaya Çıkışı.....	249
III. Kuzey İrlanda'da Birlikçi Rejimin Yerleşmesi: Hegemonik Kontrol	252
IV. Birlikçi Rejimin Çöküşü/Kontrol Kaybı, Britanya'nın Müdahalesi ve Çatışmaların Şiddetlenmesi.....	257
1. Sivil Haklar Kampanyası	260
2. Britanya'nın Müdahalesi ve Çatışmaların Şiddetlenmesi	265
V. Britanya'nın Doğrudan Yönetimi Döneminde Kuzey İrlanda'da Çatışmalar ve Çözüm Arayışları.....	269
1. Kuzey İrlanda'da İlk Ortaklıkçı Güç-Paylaşım Deneyimi: 1973 Sunningdale Antlaşması	269
2. Politik Çözumsuzluk Dönemi (1974-1984)	274
3. 1985 Britanya-İrlanda Antlaşması: Çözüme Doğru Zorlayıcı Bir Girişim	278
4. Barış Sürecinden Ortaklıkçı Güç-Paylaşım Antlaşmasına Giden Yol: Müzakereler Süreci.....	281
VI. Kuzey İrlanda'da Ortaklıkçı Güç-Paylaşım Sistemi: 1998 Belfast Antlaşması ve Sonrası	287
1. Belfast Antlaşmasının İçeriği ve Ortaklıkçılık İlkeleri/Unsurları	289
2. Belfast Antlaşmasının Uygulanma Süreci ve Sonrası.....	296
SONUÇ	303
KAYNAKÇA	313

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliđi
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AGİT	: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
ANC	: African National Congress
APNI	: Alliance Party of Northern Ireland
AÜSBF	: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi
Bkz.	: Bakınız
BM	: Birleşmiş Milletler
Çev.	: Çeviren
Der.	: Derleyen
DUP	: Democratic Unionist Party
Ed.	: Editör ve Editor
EPA	: Emergency Provisions Act
Haz.	: Hazırlayan
HDR	: Human Develepment Report
HIİK	: Heidelberg Institute for International Conflict Research
IRA	: Irish Republican Army
NICRA	: Northern Ireland Civil Rights Association
No.	: Number
PTA	: Prevention of Terrorism Act
RUC	: Royal Ulster Contasbulary
s.	: Sayfa
SDLP	: Social Democratic and Labour Party
Trans.	: Translated ve Translator

UNDB : United Nations Develepment Programme

UNESCO : United Nations Educational Scientific and Cultural Organization

UUP : Ulster Unionist Party

UVF : Ulster Volunteer Force

Vd. : Ve devamı

Vol. : Volume

ÖNSÖZ

Bu kitap; günümüz dünyasında bir sorun ve çatışma olgusuna dönüşen etnik, dinsel, dilsel, kültürel veya ulusal çeşitliliğin barış içinde bir arada yaşamasının formül ve anayasal ilkelerini inceleyen doktora tezimin gözden geçirilmiş halinden oluşmaktadır. Daha önce “*Bölünmüş Toplumlarda Anayasal Uzlaşma ve Demokrasi*” başlığıyla Orion Kitabevi tarafından yayımlanan bu eser, okuyucuyla yeniden buluşmaktadır.

Modern-ulus devletlerin klasik aklı tarafından uzun zamandan beri toplumsal uyuma ve ahenge yönelik tehdit olarak değerlendirilen farklı etnik, dinsel, dilsel, kültürel veya ulusal kimliklerin kamusal alanda eşit tanınma ve desteklenme talebi, 21. yüzyıl siyasetinin başat özelliklerinden birini oluşturmaktadır. Tanınma ve desteklenme talepleri, bu kimliklerin politik bir kimliğe dönüşmesine ve dünyanın birçok yerinde toplumların bu kimlikler üzerinden bölünmesine ve çatışmasına yol açmıştır. Bölünmüş toplumlarda barış, demokrasi ve istikrarın sağlanmasına yönelik siyasal ve anayasal çözüm ve model arayışları, birçok devletin temel sorunu ve birincil gündemi haline gelmiştir. Bütün vatandaşlara eşit derecede bireysel özgürlük sağlayacağı varsayımından hareketle bu tür kimlikleri göz ardı eden ve bireyleri bunlardan soyutlayarak ele alan geleneksel yaklaşım ve stratejiler, söz konusu sorun ve çatışmalara çözüm sunamamaktadır.

Bölünmüş toplumların yapısı çerçevesinde kamusal çok-kimlikliliği esas alan bir yaklaşım ve demokrasi modeli, bu zorlukların üstesinden gelme potansiyeline sahiptir. Bu bağlamda, ortaklıkçılık veya ortaklıkçı güç-paylaşım sistemi; bölünmüş toplumlarda güç ve iktidarı etno-kültürel olarak farklı olan gruplar arasında orantılı bir biçimde paylaşarak ve bu alt-topluluklara özerklik

sağlayarak çekişme ve çatışma içindeki toplulukların barış içinde birlikte yaşamalarına imkân sunmaktadır. Derin bir şekilde bölünmüş ve çatışma içinde bulunan toplumlarda toplumsal uzlaş, demokrasi, insan hakları, sosyal adalet, barış ve istikrarın ortaklıkçı demokrasi ve güç-paylaşım sistemi ile sağlanabileceğini ileri süren elinizdeki bu çalışmanın, bir nebze de olsa, literatüre katkı sunacağı temenni edilmektedir. Ayrıca; genel olarak kamu hukukuna ve siyasete ilgi duyanların yanı sıra, özellikle politika belirleyicilerine ve anayasa yapıcılara yararlı bir eser olması arzu edilmektedir.

Bu çalışma, hiç şüphesiz birçok kişinin katkısı ve desteği sayesinde meydana gelmiştir. Katkı sağlayan, destek sunan ve bu vesileyle teşekkür borçlandığım herkesi burada tek tek belirtip sunmam oldukça uzun bir liste yapmamı gerektirmektedir. Uzun bir isim listesi sunamayacağımdan katkısı bulunan bütün dostlarımin anonim ve içtenlikli bir teşekkürü kabul etmelerini ve kendilerine minnettar olduklarımı bilmelerini isterim. Ancak bazı isimleri özellikle zikretmeden ve onlara ismen teşekkür etmeden geçmem, bu çalışmayı nakis kılacağı gibi kadirşinasça bir davranış da olmayacaktır.

Bu çalışmanın ilk başlardaki danışmanlığını yapan ve bu konudaki birikimiyle çalışmanın şekillenmesine katkı sunan Prof. Dr. Mithat Sancar'a teşekkürü büyük bir borç bilirim. Herhangi bir çalışma belirli bir aşamaya gelip önemli oranda şekillendikten sonra danışmanının değişmesi, özellikle sonraki danışman ile ciddi uyumsuzluklara ve ilerleme zorluklarına neden olabilmektedir. Genel olan bu durumun aksine; ortalarında bu çalışmanın danışmanlığını devraldıktan sonra tezin sonuçlanması ve bitmesi için her türlü uyumu, kolaylığı ve desteği sunan Prof. Dr. Abdurrahman Saygılı'ya teşekkür ederim. Çalışmanın son halini okuyup fikirlerini beyan eden Tez Jürisinde bulunan Doç. Dr. Bülent Algan'a, Prof. Dr. Yaşar Salihpaşaoğlu'na, Dr. Hasan Sayim Vural'a ve Doç. Dr. Hamdi Gökçe Zabunoğlu'na da ayrıca teşekkür ederim.

Hiçbir zorunlulukları olmamasına karşın, yoğun çalışmalarını bir yana bırakıp bu çalışmayı detaylı bir biçimde okuyup fikirlerini benimle paylaşan ve tez çalışmam boyunca beni teşvik edip cesaretlendiren sevgili dostlarım Taha Kurt'a, Rıza Adıgüzel'e ve Dilan Mızrak'a; kitaba dönüştürmeden önce çalışmanın tamamını okuyup fikirlerini benimle paylaşan değerli hocalarım Vahap Coşkun'a ve Mustafa Koçak'a da ne kadar teşekkür etsem azdır.

Bu çalışma, Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu (TÜBİTAK) tarafından desteklenmeye değer görülmüştür. TÜBİTAK, 2214-A Yurtdışı Dok-

tora Sırası Araştırma Burs Programı kapsamında bu çalışmayı desteklemiştir. Sağlanan bu destek sayesinde tez üzerine yaklaşık bir yıl boyunca Belfast Queen's Üniversitesi Etnik Çatışma Araştırma Merkezi'nde (Belfast Queen's University Centre For The Study Of Ethnic Conflict) misafir araştırmacı olarak çalışılmıştır. Buradaki çalışmam boyunca danışmanlığımı yapan ve bana her türlü akademik destekte bulunan Dr. Timofey Agarin'e çok teşekkür ederim.

Meşakkatli ve yıpratıcı olan bu süreç boyunca çalışmanın en çok cefasını çeken ve bütün zorluklarına katlanan sevgili eşim Şeyma, en büyük teşekkürü hak etmektedir. Umut ve neşe kaynağı olan kızlarım Zeynep Naz'a ve Narin'e de en yürekten sevgilerimi sunuyorum.

Son olarak başta Ünal Sevindik olmak üzere kitabın basımında emeği geçen Siyasal Kitabevi çalışanlarına teşekkür ederim.

Salim Orhan